

4] Peter Gay, *Weimarska kultura*, prev. Danja Šilović – Karić (Zagreb: Konzor, 1999.), 48.

5] Peter Gay, *Weimarska kultura*, prev. Danja Šilović – Karić (Zagreb: Konzor, 1999.) 45.

što su *proučavatelji mita*⁴ okupljeni po institutima, nabrajajući Warburg Institut, Psihoanalitički institut u Berlinu, *Deutsche Hochschule für Politik*, *Institut für Sozialforschung* u Frankfurtu⁵ te književnici toga vremena kojima prethodi krug oko Stefana Georgea s posebnim naglaskom na Rilkea. Gay prelazi na mladež i njeno formiranje u društvu kao skupine koja je postala ideologija za sebe, povjesničare sljedbenike Rankea od kojih posebice ističe dugovječnog Friedricha Meinecke, arhitekta i Bauhaus, što je vjerojatno i najveće obilježje i ostavština Weimarske Republike u što svakako treba ubrojiti i ekspresioniste. U posljednjem poglavlju, *Osveta oca. Uspon i pad objektivnosti*, Gay prikazuje atmosferu *nove objektivnosti* kada umjetnost prestaje biti kritika, što je bila do tada, već zrcalo razdoblja i tako nagovještava povratak u realnost i prihvaćanje kraja Republike s Hitlerom kao kancelarom.

Gay daje prikaz Weimarske Republike kroz njen intelektualni život, stvarajući atmosferu sačinjenu od tri dijela: pokušaja i vjere u uspjeh, uspona i pada, a sve zbog želje za opstankom. Razumljivo je da nailazimo na iste elemente kao u djelu Viktora Žmegača, ali uočljivo je da Gay preko te teme pokušava otkriti uzroke nastanka, ali i, očitije, propasti Republike. Dok Žmegač politiku koristi kao kontekst, Gay nju neizravno stavlja u prvi plan i zaključuje kako je weimarski duh rođen prije same Republike. Dakako, to je i razumljivo prvenstveno stoga jer je Gayeva analiza tipična američka intelektualna povijest, tzv. povijest duha (*Geistesgeschichte*), dok je Žmegačev pristup enciklopedistički i predstavlja *Gesamtkunstwerk* njemačke kulture kroz stoljeća.

Viktor Žmegač upotpunio je i obogatio ovim djelom, ne samo hrvatsku, već zasigurno i njemačku humanistiku, a zbog svoje multidisciplinarnosti, djelo se mora naći i u rukama germanista, kroatista, povjesničara, povjesničara umjetnosti, ali i svih ostalih jer predstavlja svojevrsno enciklopedijsko izdanje.

Nikolina Sarić

[povijest]

Suraiya Faroqhi, *Sultanovi podanici: kultura i svakodnevnica u Osmanskom Carstvu*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2009., 410 str.

Zvijezda i polumjesec, islam, Mehmed Osvajač, Sulejman Veličanstveni, janjičari, harač, raja neke su od češćih asocijacija vezanih uz Osmansko Carstvo. No, kako su živjeli osmanski građani, gdje su stanovali, što su jeli i pili, kako su provodili slobodno vrijeme, koje su knjige čitali, a kakvu glazbu slušali- pitanja su na koja se već rjeđe odgovara.

Na neka od spomenutih pitanja pokušala je odgovoriti i Suraiya Faroqhi, autoritet osmanske povijesti i umirovljena profesorica Sveučilišta Ludwig Maximilian u Münchenu, u knjizi *Sultanovi podanici*, kako bi ujedno dokazala i da je osmanski svijet daleko više od samog ratovanja. U *Sultanovim se podanicima* Suraiya Faroqhi usredotočila na kulturu i svakodnevicu osmanskih građana, koji su bili u neposrednom dodiru s visokom kulturom te joj je namjera bila prikazati što su to i kako građani od visoke kulture usvojili i sebi prilagodili.

Na samom početku, s obzirom da se hrvatsko izdanje pojavilo skoro 15 godina nakon izlaska izvornika na njemačkom jeziku pod naslovom *Kultur und Alltag im Osmanischen Reich* (1995.) autorica u *Predgovoru hrvatskom izdanju* (str. 11.-19.) navodi novosti u istraživanjima kulture i svakodnevnice Osmanskog Carstva do kojih su povjesničari i arheolozi došli u vremenskom razdoblju od izlaska izvornika do hrvatskog izdanja. Hrvatski

prijevod pod naslovom *Sultanovi podanici* čitalačkoj je publici predstavljen zahvaljujući izdanju *Golden marketinga*, prijevodu s engleskog Tatjane Paić-Vukić te uredniku prof. dr. sc. Dragi Roksandiću. Tvrdo ukoričena knjiga od 410 stranica podijeljena je na tri veće cjeline (*Kultura: kako se stvarala i širila, Umjetnost i Kulturna promjena*) unutar kojih se zatim po poglavljima, na temelju primjera, prati nastanak same osmanske kulture, njezino očitovanje u umjetnosti i promjene do kojih je došlo utjecajima s druge strane granice.

U *Uvodu* (str. 21.-43.) autorica obrazlaže cilj monografije: uvidjeti, objasniti i prikazati povezanost kulture i društva. Ističe da ju je prije svega zanimalo kako su se diskontinuiteti u društvu, koji proizlaze iz heterogenosti Osmanskog Carstva, odrazili na društvo. Osvrćući se na rad svojih prethodnika o kulturi u Carstvu autorica konstatira da se malo osmanskih povjesničara prije nje bavilo kulturom, a razlog je nerazdruživa povezanost kulture i religije. Tridesetih godina 20. stoljeća kada se kulturna povijest pojavljuje u povjesničarskim krugovima, na turskoj povijesnoj sceni prevladavali su sekularni povjesničari koji nisu u tolikoj mjeri istraživali vjersku povijest. Određujući kronološke okvire djela autorica kaže kako se bavila razdobljem od početka ranog novog vijeka do 1908. godine i revolucije mladoturaka, a geografski je obuhvatila područje jugoistočne Europe te zapadne i središnje Anadolije.

U razradu autorica kreće *Postankom jednog carstva* (str. 43.-67.) gdje prati razvoj kulture od doseljavanja nomada iz središnje Azije u Anadoliju na početku 11. stoljeća. Ti su se doseljenici zatim morali početi baviti poljodjelstvom pri čemu su važnu ulogu imali njihovi duhovni vođe derviši, poučavajući narod te šireći islam. Isto tako, da bi se nomadi što prije akulturirali važni su im bili doticaji s također novodoseljenim stanovnicima iz udaljenih gradova Afganistana koji su ovim nomadima prenijeli određeni urbani duh. Zauzećem Carigrada i proširenjem teritorija krenula je uspostava „imperijalnog stila“ koji se morao poštivati diljem Carstva. Imperijalni je stil značio da su sultan i uska klika oko njega glavni pokrovitelji graditeljstva, dakle nemogućnost individualnih poduhvata.

O međuovisnosti trgovine, odnosno bogatih trgovaca kao mecena i kulturne djelatnosti, između ostalog, govori poglavlje *Gospodarski i društveni ustroj Osmanskog Carstva u ranome novom vijeku* (str. 67.-89.). Uspješni su trgovci, osobito diljem Balkana, podupirali škole i knjižnice čime su zapravo poticali širenje pismenosti, a kao krajnji cilj pojavu knjiga na narodnim jezicima. U ovom poglavlju vrlo je važna autoričina konstatacija koja se tiče međunarodne trgovine nakon geografskih otkrića. Autorica

tvrdi kako preseljenje međunarodne trgovine sa Sredozemlja na Atlantik nije bilo toliko pogubno za osmanske trgovce, a osobito je to vrijedilo za Kairo gdje se tek tada proširila trgovina kavom iz Jemena. Smještaj Osmanskog Carstva, na periferiji ranog europskog kapitalizma, odredio je ulogu osmanskog gospodarstva kao proizvođača sirovina koje su se zatim u zapadne europske zemlje izvozile na preradu te nakon toga nazad u Osmansko Carstvo uvozile kao gotovi proizvodi.

U poglavlju *Predodžbe o svijetu i vremenu* (str. 89.-111.) autorica se pita kako su stanovnici Osmanskog Carstva dolazili u dodir s informacijama. Glavne spone pokrajina i prijestolnica bili su derviši, no vijesti su donosili i nomadi, sudionici ratova, plaćenici, ratni zarobljenici te pridošlice Mađari, Talijani ili Španjolci. Trgovci su također prenosili nova saznanja, a i pravnici i teolozi bi svoja predavanja začinili ponekim novostima. Geografi i kaptani su često svoja iskustva o putovanjima stranim zemljama i zapisivali, no problem s takvim djelima bila je njihova ograničena dostupnost građanima. Pojedinci koji su informacije saznavali od više izvora istodobno bili su zapravo, rečeno modernim jezikom, priključeni na mrežu. Poimanje vremena onodobnih ljudi bilo je bitno određeno vjerovanjem u Posljednji sud s jedne strane te zlatno doba s druge strane. Tako je doba dobrog sultana bilo okarakterizirano zlatnim, a loši je sultan dobio nadimak Antikrista.

O propusnosti, odnosno čvrstini granica Istoka i Zapada, riječ je u poglavlju *Granice i oni koji su ih prelazili* (str. 111.-135.). Svjesnost onodobnih ljudi da postoje granice bila je izražena prije svega u ratnim područjima. Granica je tamo odjeljivala kršćane i muslimane, odnosno šijite i sunite. Međutim, mnogi individualni primjeri govore da su te ratne granice bile i propusne. Tako se s obje strane granice moglo zateći uvažene ljude „s one druge strane.“ Zanimljiv je primjer Ibrahima Muteferike koji je došao u Istanbul iz Transilvanije i sa sobom u Osmansko Carstvo donio novi zapadni izum – utemeljio je tiskaru. Autorica nam tim primjerom, između ostalih, želi ukazati na pitanja koja su tim novitetom potaknuta. Prije svega bio je to kršćanski izum, zatim tiskanjem knjiga proširio bi se sloj čitatelja, a time i sudionika u raspravama koje lako unose razdor te naposljetku postavilo se pitanje što s onim ljudima koji su se dotad bavili prepisivanjem knjiga. Primjer kako susret dviju kultura može rezultirati i tolerancijom vidljiv je u djelu dobro poznatog Osmanlije Evlije Čelebije koji, iako je uvjeren da su Bečani sljedbenici „lažne“ religije, ne umanjuje njihova kulturna dostignuća.

U „muškim vremenima“ autoricu je zanimalo koje su bile mogućnosti djelovanja osmanskih žena o čemu govori poglavlje *Kultura žena* (str. 135.-159.). Za razliku od žena u Europi, osmanske

su žene, barem zakonski, nakon vjenčanja zadržavale pravo raspolaganja svojim imetkom. Ono što je zanimljivo, jer se protivi eurocentričnom pogledu na „orijentalni Istok,“ jest da je u gradovima Anadolije monogamija bila pravilo, a u Istanbulu 18. i 19. stoljeća, budući da su imale priličan utjecaj u društvu, princeze su pokušavale nametnuti isto. Da bi žena napredovala u smislu proučavanja Poslanikove predaje ili pisanja pjesama morala je imati potporu obitelji kako bi se mogla nositi s kritikama. Poseban status u društvu imale su žene koje su upravljale imovinom preminulog supruga, prije svega je to vrijedilo za područje Balkana. Te su žene preuzimanjem obiteljskog posla u svoje ruke same zarađivale, također su same zarađivale i sluškinje, a neke su žene, da bi opstale, morale i fizički raditi; najčešće su prele moher, izrađivale ćilime, sagove i vezle tkanine. Sultanije su dosegle najviši stupanj koji su žene mogle doseći; one su sudjelovale u graditeljstvu, što je bilo isključivo vezano za sultana i njegove najbliže muške suradnike. Za raspravu o kulturi žena autorici su od velike pomoći bili zapisi Lady Mary Wortley Montagu. Kao žena britanskog veleposlanika, ona je u ranom 18. stoljeću bila rado viđena gošća supruga osmanskih dostojanstvenika.

Zlatno doba osmanske arhitekture bilo je 16. i 17. stoljeće. Autorica se u poglavlju *Graditelji, vjerske zaklade i estetika* (str. 159.-185.) pita po čemu je upravo to razdoblje toliko posebno. Graditeljstvo je cvalo zahvaljujući potpori sultana, čime je on učvrstio svoju legitimnost u očima podanika, zatim zahvaljujući potpori vezira i sultanija. No pokrovitelji su mogli biti i nemuslimani kada se radilo o vjerskim ili objektima od dobrotvorne svrhe, a takva je bila većina objekata u Osmanskom Carstvu. Sami arhitekti bi već ovisno o grandioznosti zdanja zadobivali posebno mjesto u društvu. Gradski su arhitekti u provincijama imali i status ubirača poreza. Inače je za arhitekta vrijedilo da ne moraju biti muslimani dok su ostali sultanovi službenici bili isključivo muslimani. Umjetničko djelo je za Osmanlije bilo simbol čovjekova stvaranja kao slike Božjeg stvaranja.

Budući da osmanski gradovi nisu imali tipične europske gradske institucije, autoricu u poglavlju *Gradski život: urbani identitet i način života* (str. 185.-203.) zanima je li urbani identitet među njihovim stanovnicima uopće postojao. Iako su bile neminovne razlike među gradovima, koje su ovisile o klimi i građevnom materijalu, osmanski su građani imali zajedničku kulturu. Ta se kultura oblikovala susretima građana koji su se najčešće odvijali na tržnicama. Da se gradska kultura razlikovala od visoke i pučke, bilo je očito po arhitektonskim stilovima, tlocrtima stambenih zgrada, interijeru (sagovi na zidovima i podovima, jastuci, ukrasne biljke, veliko glineno i keramičko posuđe) te ljetnim boravcima u vilama.

U poglavlju *Obredi, svečanosti i dekorativne umjetnosti* (str. 203.-225.) autorica nam u primjerima svečanosti elita, kao što je obrezivanje mladog princa, pokušava ukazati na prisutnost građana te njihovu ulogu u toj svečanosti. U povorkama u princevu čast sudjelovali su gradski obrtnici te ponekad pravnici i teolozi izlažući procese rada te proizvode. Na kraju bi proizvođači darivali sultana, a on je zauzvrat cehovima davao novac. Sa svečanostima koje je sultan priređivao samo za svoj uski krug suradnika, podanici se nisu slagali jer nisu imali uvid u ono što se na takvim svečanostima događalo. Od svečanosti samih podanika autorica spominje Prorokov rođendan te izlete.

Poglavlje *Čitatelji, pisci i pripovjedači* (str. 225.-247.) bazira se na pretpostavci da je većina građana znala čitati. To znači da je gradanski sloj bio iznad usmene kulture, a ipak ispod stupnja vjerskih škola. Tu su razinu kulture promicali derviši poučavanjem, ali i svojim djelima za koja je značajno da u njima progovaraju u prvom licu. U svojim su djelima derviši također ponekad spominjali i neke sitnice iz života obrtnika, seljaka ili nomada što je vrlo važno za buduća istraživanja. U književnim djelima druge polovice 17. stoljeća karakteristična je kulturna promjena koja se očituje u zanimanju za doživljaje običnih ljudi što tu vrstu literature ujedno i približava tim običnim ljudima.

Što su jeli i pili te kako su se opušitali osmanski građani autorica nam dočarava u poglavlju *Jelo, piće i društvenost* (str. 247.-271.). Glavna hrana na stolu osmanskih građana bila je prosena i pšenična kaša te kruh. S obzirom na vjeru, svinjetina je bila zabranjena, ali su zbog toga obilježja kuhinje 16. i 17. stoljeća bile slastice i voće. Pili su prije svega vođu te voćne sokove, a vino im je opet iz vjerskih svrha bilo zabranjeno. Od druge polovice 16. stoljeća u kineskim porculanskim šalicama pojavljuje se kava. Osmanlije su nerijetko uživali narkotike, no s duhanom kao zapadnim uvozom bilo je u početku problema s prihvaćanjem. Autorica zaključuje kako su istanbulske obitelji svakodnevno uživale obilnije obroke, da to nije bio luksuz samo na svečanostima. Kada su na objed dolazili gosti on se pretvarao u svojevrsnu ceremoniju jer su paralelno s obrokom sudionike svojim nastupom zabavljale robinje.

Poglavlje *Krize i novi počeci, 1770.-1839.* (str. 271.-295.) govori nam kako ni europska strujanja u vidu Francuske revolucije te početka industrijalizacije u Engleskoj, pa čak ni ratovi protiv Rusije i Francuske nisu obustavili produktivnost osmanske kulture. Dapače, graditeljski poduhvati su se nastavili, no zdanja su ipak bila nešto skromnija. Na Balkanu su osmanske manufakture i trgovina napredovale i uzrokovale porast broja tiskara, raspačavanja knjiga te u konačnici nacionalne pokrete.

Značajno je da baš u tom razdoblju u dekorativnoj umjetnosti počinju, umjesto ornamenata, dominirati krajolici, što znači da se u umjetnika razvio osjećaj vlastitog lokalnog i urbanog identiteta. Zbog toga autorica zaključuje kako nije uvijek opravdano poistovjetiti razdoblje političke stabilnosti s procvatom umjetničkog djelovanja. U to vrijeme sve je veći interes za Europu pa tako brojni umjetnici i vojni tehničari dolaze u Osmansko Carstvo.

Kako je Europa utjecala na kulturu osmanskih građana pita se autorica u posljednjem poglavlju *Otmjenost Alafranga, društvena kritika i rajčice: preobrazba kulture osmanske više klase, 1840.-1914.* (str. 295.-323.). Osmansko je društvo druge polovice 19. stoljeća bilo razapeto između tradicionalne religioznosti i zanimanja za tehnički napredak koji je dolazio iz Europe. Prevladalo je na kraju zanimanje za tehnički napredak jer su na taj način Osmanlije željeli očuvati barem dio Carstva. Novosti koje su tom odlukom ušle u društvo bile su prije svega kola te šire ulice za prometanje, „moderniji“ dijelovi grada s rasvjetom i dućanima nadohvat ruke, kamene kuće koje su za razliku od drvenih sprječavale česte požare. Sve je to zabilježeno u obliku fotografije, a otvoren je i prvi muzej. Tiskanje knjiga postalo je uobičajeno kao i odlasci u kazalište, a mogli su se čitati i francuski, naturalistički romani. U kuharicama kojima su obilovali ženski časopisi, vidljiva je promjena i u prehrani. Na meniju se tako moglo naći tjestenine, krumpira, rajčica, čokolade i čaja. Sve je to, kako kaže autorica, bila priprema za Republiku, no važnije je pritom uočiti kontinuitet, činjenicu da su ljudi eksperimentirali s novim i u doba previranja.

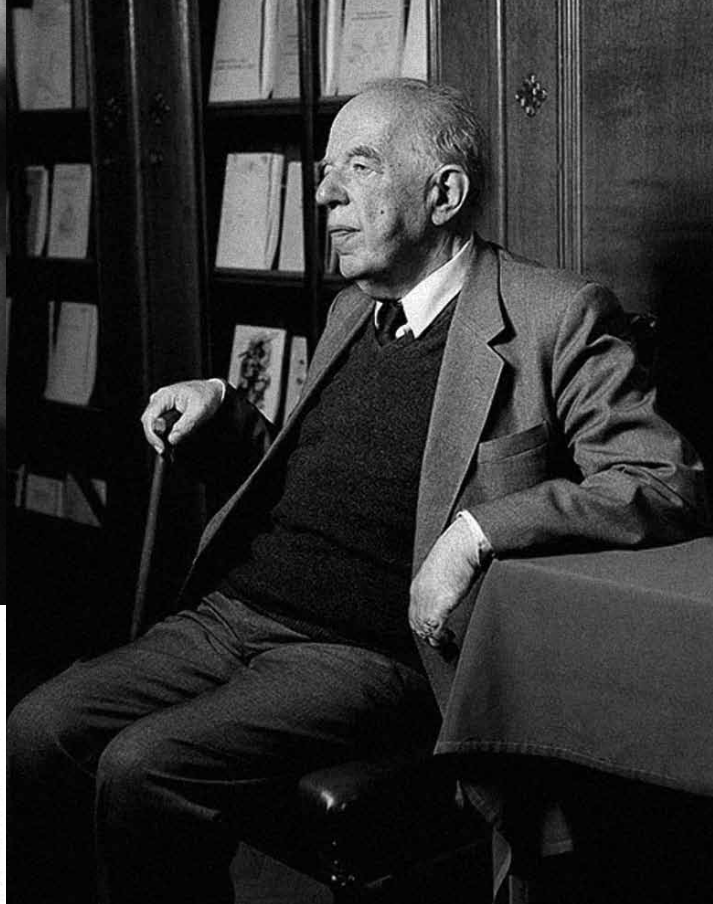
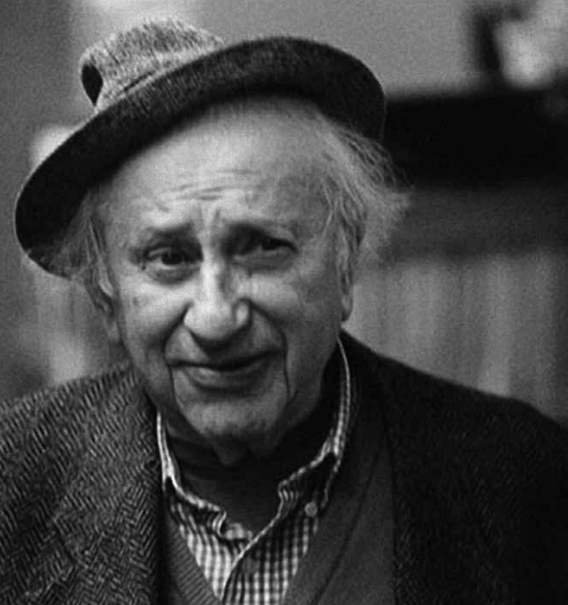
U *Zaključku* (str. 323.-341.) autorica sažima sve dotad rečeno i ujedno upozorava i usmjerava buduće istraživače na probleme koje bi unutar zadanih tema još bilo dobro istražiti. Nakon zaključka slijedi kronologija najvažnijih graditeljskih poduhvata, popis zemljovida i ilustracija što je autorici uvelike olakšalo da čitateljima predoči ono o čemu govori, zatim popis bibliografije, mali pojmovnik te imensko i pojmovno kazalo i na kraju pogovor prevoditeljice.

Ovo djelo zapravo je prvi pokušaj da se osmanska kultura i svakodnevnica stave na papir, no pritom treba reći da ovo djelo ipak ne oslikava osmansku kulturu i svakodnevnicu u cjelini, budući da je autorica prostorno obradila izvore središnjeg dijela Carstva, osobito Istanbula. Ako se samo prolista popis bibliografije, uočava se koliko je to zahtjevan posao, koliko je arhivske građe bilo potrebno proučiti i koje sve pomoćne povijesne znanosti te povijesti srodne discipline konzultirati kako bi nastala ova monografija. No, unatoč toj kompleksnosti u pristupu radu djelo je pisano jednostavnim, a opet znanstvenim stilom. Autorica se trudila svaki proces o kojem je govorila u Osmanskom Carstvu usporediti

s procesima u Europi kako bi čitateljima bili što jasniji. Također, svaki je proces ili pojavu potkrijepila primjerima onodobnih ljudi, na temelju njihovih biografija, dnevnika ili putopisa. Ono zbog čega ovo djelo također ima težinu jesu zaključci unutar svakog poglavlja jer je autorica svjesna da su podložni reinterpetaciji. Upravo zato nam i uvijek iznova daje do znanja da ništa od onog o čemu ona govori nije konačno te joj je svaki zaključak zapravo novo pitanje i smjernica za buduća istraživanja. Ono što je autorica ovim djelom htjela postići jest da čitateljima približi neke od tema osmanske povijesti i da na taj način razbije predrasude koje postoje o osmanskoj kulturi.

Andreja Talan

[povijest]

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 6/7 2009.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti
godina VI, broj 6/7, 2009.

Glavna i odgovorna urednica

Nikolina Sarić

Uredništvo

Tomislav Bradolica, Vanja Dolenc,
Nikolina Sarić, Filip Šimetin Šegvić,
Andreja Talan

Urednik pripravnika

Stefan Treskanica

Redakcija

Tomislav Bradolica, Vanja Dolenc,
Nikolina Sarić, Filip Šimetin Šegvić,
Andreja Talan, Stefan Treskanica

Recenzenti

dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Jasna Galjer
Tomislav Galović, prof.
dr. sc. Ivo Goldstein
mr. sc. Hrvoje Klasić
dr. sc. Petar Korunić
dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
dr. sc. Mirjana Matijević-Sokol
dr. sc. Zrinka Nikolić Jakus
dr. sc. Drago Roksandić

Lektura i korektura

Vedrana Janković
Marko Pojatina
Zoran Priselac

Dizajn i priprema za tisak

Tomislav Vlainić
Lada Vlainić

Prijevod sažetaka na engleski jezik

Tomislav Brandolica
Marko Lovrić
Marija Marčetić

Prijevod sažetaka na njemački jezik

Azra Plićanić-Mesić, prof.
Filip Šimetin Šegvić

Prijevod sažetaka na francuski jezik

doc. dr. sc. Zvezdana
Sikirić-Assouline
Zrinka Miladin

Izdavač

ISHA Zagreb
– Klub studenata povijesti

Tisak

Kerschhoffset

Naklada

Tiskano u 300 primjeraka

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim
radovima izražavaju isključivo
stavove autora i ne predstavljaju
nužno stavove i mišljenja uredništva
i izdavača. Izdanje časopisa ostvareno
je uz novčanu potporu Filozofskog
fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
Cijena časopisa iznosi 7,00 kn.

Adresa uredništva:

ISHA Zagreb
– Klub studenata povijesti
(za: Redakcija „Pro tempore“),
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3,
10000 Zagreb

E-mail:

pt.redakcija@gmail.com
nikolina.sar@gmail.com

